

INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA KOXLEAR IMPLANTLI BOLALARNI TA'LIM TARBIYA JARAYONI.

Komilova Mohinur Xasanboy qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Komilovamohinur755@gmail.com

Annotatsiya; Ushbu maqolada koxlear implantatsiyadan o'tgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi masalalari yoritilgan. Unda koxlear implant nima ekani, u orqali eshitish imkoniyatiga ega bo'lgan bolalarning psixologik, ijtimoiy va akademik rivojlanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maxsus pedagogik yondashuvlar, logopedik va psixologik yordam, o'qituvchilarning tayyorgarligi hamda oilaning o'rnini 126-qaror haqida ilmiy asoslangan fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar; Koxlear implant, Inklyuziv ta'lim, Nogiron bolalar ta'limi, Individual yondashuv, Nutq rivojlanishi, Logopediya, Ta'lim muhitini moslashtirish, Texnologik qo'llab-quvvatlash, Psixologik yordam, Ijtimoiy moslashuv, Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi, Ta'limda tenglik, Eshitish qobiliyati buzilishi, Maxsus ta'lim ehtiyojlari, 126-qaror

EDUCATIONAL PROCESS OF CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.

Abstract; This article discusses the issues of education of children with cochlear implants. It analyzes what a cochlear implant is, the psychological, social, and academic development of children who have the ability to hear through it, and scientifically based ideas about special pedagogical approaches, speech therapy and psychological support, teacher training, and the role of the family are also presented.

Keywords; Cochlear implant, Inclusive education, Education of children with disabilities, Individual approach, Speech development, Speech therapy, Adaptation of the

educational environment, Technological support, Psychological support, Social adaptation, Parent-teacher cooperation, Equality in education, Hearing impairment, Special educational needs, Integration into society

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ДЕТЕЙ С КОХЛЕАРНЫМИ ИМПЛАНТАМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы обучения детей с кохлеарными имплантами. Анализируется, что такое кохлеарный имплант, психологическое, социальное и академическое развитие детей, слышащих с его помощью, а также представлены научно обоснованные представления о специальных педагогических подходах, логопедической и психологической поддержке, подготовке учителей и роли семьи.

Ключевые слова: Кохлеарный имплант, Инклюзивное образование, Образование детей с ограниченными возможностями здоровья, Индивидуальный подход, Развитие речи, Логопедические занятия, Адаптация образовательной среды, Технологическая поддержка, Психологическая поддержка, Социальная адаптация, Сотрудничество родителей и педагогов, Равенство в образовании, Нарушения слуха, Особые образовательные потребности, Интеграция в общество.

NOGIRONLIGI BO‘LGAN BOLALAR UCHUN KUNDUZGI PARVARISH XIZMATINI TASHKIL ETISH CHORA-TADBIRLARI TO‘G‘RISIDA

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2025-yil 3-fevraldagi PQ-41-son [qarori](#) ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2025-yil 3-fevraldagi PQ-41-son [qaroriga](#) muvofiq 2025-yil 1-

martdan boshlab tajriba-sinov tariqasida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Andijon, Qashqadaryo, Samarqand, Surxondaryo va Toshkent viloyatlari hamda Toshkent shahrida, 2025-yil 1-oktabrga qadar respublikaning qolgan hududlarida davlat-xususiy sheriklik asosida 3 yoshdan 18 yoshgacha nogironligi bo‘lgan bolalar uchun kunduzgi parvarish xizmati (keyingi o‘rinlarda — kunduzgi parvarish xizmati) tashkil etilishi belgilanganligi ma’lumot uchun qabul qilinsin.

Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv yondashuv tobora keng qo‘llanilmoqda. Inklyuziv ta’lim barcha bolalarning teng huquqda bilim olishi, ularning psixofiziologik xususiyatlaridan qat’i nazar, jamoaga qo‘shilishi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi. Eshitishida og‘ir nuqsoni bo‘lgan, koxlear implantdan foydalanadigan bolalar uchun inklyuziv ta’lim alohida ahamiyatga ega. Chunki implant o‘rnatilgan bola to‘g‘ri pedagogik yondashuv bilan sog‘lom tengdoshlari qatorida o‘qish va rivojlanish imkoniga ega bo‘ladi. Koxlear implant – bu sensor neyron eshitish qobiliyati yo‘qolgan yoki juda past bo‘lgan bolalarda eshitish funksiyasini tiklashga yordam beruvchi yuqori texnologik tibbiy qurilma bo‘lib, u eshitish nerviga elektroimpulslar yuborish orqali tovushlarni qayta ishlaydi. Koxlear implant bolaning hayot sifatini tubdan o‘zgartiradi, biroq implantning o‘zi yetarli emas — bola muntazam ravishda eshitish va nutq rehabilitatsiyasi, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va inklyuziv muhitda integratsiya orqali rivojlanadi.

Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim muhitida koxlear implantli bolalar bilan ishlashning asosiy tamoyillari, o‘qituvchi va mutaxassislar hamkorligi, eshitish va nutqni rivojlantirish metodlari hamda oilaviy qo‘llab-quvvatlashning o‘rni ilmiy-nazariy asoslar bilan yoritib beriladi.

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi — rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni umumta’lim jarayoniga qo‘shish, ularni jamiyatning faol a’zosi sifatida shakllantirishdir. Koxlear implantli bolalar ushbu kategoriya ichida alohida guruh hisoblanadi, chunki ular nutq va eshitish rehabilitatsiyasiga ehtiyoj sezadi. UNESCOning inkluziv ta’lim bo‘yicha konsepsiyasida har bir bola o‘z ehtiyojiga mos pedagogik metod va sharoitlar asosida ta’lim olish huquqiga ega ekani ta’kidlanadi. Koxlear implantli bolalar uchun esa bu jarayon quyidagi xususiyatlarni

qamrab oladi: eshitish muhitining moslashtirilishi; nutq va til rivoji bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar; o'qituvchining individual yondashuvi; o'quv dasturining moslashtirilgan variantlari; mutaxassislar (audiolog, logoped, surdopedagog) bilan hamkorlik. Inklyuziv ta'limning afzalligi shundaki, koxlear implantli bolalar tabiiy kommunikativ muhitda — sog'lom tengdoshlari bilan muloqot qilgan holda nutqni tezroq o'zlashtiradi, ijtimoiy moslashuvi yaxshilanadi va o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi. Koxlear implantli bolalarning psixofiziologik xususiyatlari Implant o'rnatilgan bola eshitishni qayta tiklash jarayonini boshdan kechiradi. Bu jarayonning muvaffaqiyati bir qator omillarga bog'liq Implant o'rnatilgan yosh — 1,5–3 yoshda implantatsiya qilingan bolalar nutqni ancha tez o'zlashtiradi. Doimiy audiologik sozlash (mapping) — implant signallarining to'g'ri sozlanishi eshitish natijalarini yaxshilaydi. Oilaviy qo'llab-quvvatlash — ota-ona faol bo'lsa, rehabilitatsiya samarasi kuchayadi. Logopedik mashg'ulotlarning muntazamligi — tovushlarni farqlash, eshitish diqqatini rivojlantirish va nutqni shakllantirish doimiy mehnatni talab qiladi. Sinf muhitining akustik sifati — ortiqcha shovqin, aks-sado, past sifatli ovoz implantli bola uchun katta to'siq bo'lishi mumkin. Koxlear implantli bolalar ko'pincha quyidagi qiyinchiliklarni boshdan kechiradi: nutqni tushunishda sekinlik; fonematik eshituvning shakllanishida kechikish; lug'at boyligining sekin rivojlanishi; dars jarayonida chalg'ish; sekin nutq, talaffuzdagi xatolar. Shu sababdan ta'lim tarbiya jarayoni individual yondashuvga asoslanishi zarur. Inklyuziv ta'limda koxlear implantli bolalarning ta'lim-tarbiya jarayoni. Koxlear implant eshitishida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarga yordam beradigan tibbiy vosita bo'lib, u bolaning eshitish qobiliyatini tiklaydi va nutqni o'rganishga imkon yaratadi. Biroq implant bolaga tabiiy eshitish bermaydi; bolaning miyasi ovoz signallarini qayta ishlashni o'rganishi kerak. Shu sababli koxlear implantli bolalar inklyuziv ta'lim muhitida maxsus yondashuvni talab qiladi. Inklyuziv ta'limda koxlear implantli bola umumiy sinfga qo'shiladi, lekin u boshqa bolalarga qaraganda ko'proq yordamga muhtoj bo'ladi. Sinf muhitini shovqinsiz, qulay va vizual taqdimotlar bilan boyitish kerak. O'qituvchi darsni aniq talaffuz bilan, sekin va tushunarli olib boradi. Muhim ma'lumotlar rasm, jadval yoki yozma ko'rinishda mustahkamlanadi. Topshiriqlar bosqichma-bosqich beriladi, zarurat bo'lsa takrorlanadi. Logoped va surdopedagog bola bilan alohida ishlaydi. Ular fonematik

eshituvni shakllantiradi, tovushlarni ajratish va nutqni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatadi. Shu bilan birga so'z boyligini kengaytiradi va eshituv xotirasini mustahkamlaydi. Bu jarayon muntazam bo'lishi va bolaning rivojlanish sur'atiga qarab yangilanib borishi kerak. Bolaning individual rivojlanish dasturi (IRD) tuziladi. Unda dars sur'ati, topshiriqlar murakkabligi, baholash mezonlari va qo'shimcha mashg'ulotlar belgilanadi. IRD bolaning qobiliyatini maksimal darajada rivojlantirishga xizmat qiladi. Sinfdagi ijtimoiy moslashuv ham muhimdir. Bola sinfdoshlar bilan muloqot qiladi, jamoaviy o'yinlarda ishtirok etadi va psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlanadi. Bu uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ta'lim jarayonida faol qatnashish imkonini beradi. Ota-onalar bilan doimiy hamkorlik olib boriladi. Uy sharoitida eshituv mashqlari, nutq mashqlari va kundalik dialoglar orqali bolaning rivoji mustahkamlanadi. Shu bilan birga pedagoglar va logopedlar uyda bajariladigan mashg'ulotlarni nazorat qiladi va qo'llab-quvvatlaydi. Shunday qilib, inklyuziv ta'limda koxlear implantli bolalar to'liq qo'llab-quvvatlanadi, ularning eshituv va nutq ko'nikmalari shakllanadi, ijtimoiy moslashuvi rivojlanadi va ular tengdoshlar bilan birga o'qish imkoniga ega bo'ladi. Tizimli pedagogik, logopedik va psixologik yordam bolaning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Inklyuziv ta'limda koxlear implantli bolalar uchun sharoitlar. Inklyuziv ta'limda eshitish qobiliyati cheklangan, jumladan koxlear implantli bolalar uchun maxsus sharoit yaratish muhim hisoblanadi. Bola sinfga qo'shilganda u boshqa bolalar bilan teng ravishda o'qishi va muloqot qilishi uchun pedagogik, vizual va texnologik yordam zarur.

Birinchidan, sinf muhitini akustik jihatdan qulaylashtirish kerak. Sinfdagi shovqin darajasi kamaytiriladi, ovoz yutuvchi materiallardan foydalaniladi, o'qituvchi va bola orasidagi masofa optimal bo'ladi. Zarurat bo'lsa, FM tizim yoki boshqa ovoz kuchaytiruvchi qurilmalar ishlatiladi. Bu bola o'qituvchini aniq eshitishi va tushunishini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, vizual qo'llab-quvvatlash muhim. Muhim ma'lumotlar rasm, jadval, slayd yoki yozma ko'rinishda taqdim etiladi. O'qituvchi talaffuzni aniq va sekin qiladi,

muhim soʻz va iboralarni takrorlaydi. Shu orqali bola eshituv bilan birga koʻrish orqali maʼlumotni yaxshiroq oʻzlashtiradi.

Uchinchidan, individual yondashuv va pedagogik qoʻllab-quvvatlash talab etiladi. Har bir bola oʻzining eshituv darajasiga qarab, individual rivojlanish dasturiga ega boʻladi. Darslar bolaga qulay surʼat va murakkablik darajasida oʻtkaziladi. Logoped va surdopedagog bilan alohida mashgʻulotlar olib boriladi: fonematik eshituvni shakllantirish, nutqni rivojlantirish, soʻz boyligini kengaytirish.

Toʻrtinchidan, ijtimoiy moslashuvga eʼtibor qaratiladi. Bola tengdoshlar bilan birga oʻqish va oʻyinlarda ishtirok etadi. Sinfdoshlar koxlear implantli bolaning ehtiyojlarini tushunishi uchun pedagoglar tomonidan izohlar beriladi va jamoaviy faoliyatlarda hamkorlikni ragʻbatlantirish amalga oshiriladi.

Beshinchidan, ota-onalar bilan hamkorlik muhimdir. Uy sharoitida eshituv mashqlari, nutq mashqlari va dialoglar orqali bolaning rivoji qoʻllab-quvvatlanadi. Ota-onalar pedagog va logoped bilan muntazam aloqada boʻlib, mashgʻulotlarning samaradorligini oshiradi.

Shunday qilib, inklyuziv taʼlimda koxlear implantli bolalar uchun sharoit yaratish — bu tizimli yondashuvni talab qiluvchi jarayon. Akustik muhitni moslashtirish, vizual qoʻllab-quvvatlash, individual dastur, logopedik yordam va ijtimoiy integratsiya orqali bola taʼlim jarayonida teng imkoniyatlarga ega boʻladi va jamiyatga faol moslashadi.

Koxlear implantli bolalar uchun taʼlim jarayoni alohida eʼtibor talab etadi. Oʻquv dasturlarida individual yondashuv, vizual materiallar, eshituv vositalaridan foydalangan holda oʻqitish, multimodal yondashuvlar asosida taʼlim berish zarur. Bunday bolalarga dars jarayonida aniq koʻrsatmalar, koʻp takrorlash va motivatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, sinfda audio-akustik muhitni nazorat qilish, kerak boʻlsa, maxsus apparatlar (FM tizimlar)dan foydalanish ham tavsiya etiladi. Oʻqituvchi va logopedlar bu jarayonda asosiy shaxslardir. Ular nafaqat bilim beruvchi, balki psixologik yordamchi vazifasini ham bajaradilar.

Maxsus pedagogikada eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari. Nutq buzilishlari va ularni bartaraf etish yo'llari. tayyorgarlikka ega pedagoglar koxlear implantli bolaning ehtiyojlarini aniqlab, ular asosida mos metodikani tanlay oladilar. Logopedlar esa nutqiy muammolarni aniqlash, tovushlar ishlab chiqilishi va diksiyani shakllantirishda faol ishtirok etadilar. Ularning ishi doimiy kuzatuv, baholash va mustahkamlash bosqichlarini o'z ichiga oladi. Oilaning qo'llab-quvvatlashi bolaning ijtimoiy moslashuvi va o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Ota-onalarning bilimdonligi, motivatsiyasi, logopedik mashg'ulotlarga qatnashish darajasi bolaning rivojlanishida hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol ishtirok etuvchi oilalardan chiqqan bolalar ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar. Bugungi kunda muammolardan biri —malakali mutaxassislarning yetishmasligi va infratuzilmaning cheklanganligidir. Koxlear implantli bolalar uchun maxsus metodik materiallar, interaktiv o'quv vositalari va masofaviy qo'llab-quvvatlash xizmatlariga ehtiyoj mavjud. Shuningdek, maktab va bog'chalarda inklyuziv muhitni shakllantirish, o'qituvchilarga doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil qilish zarur. Shu orqali bunday bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyasi ta'minlanadi.

XULOSA

Koxlear implantli bolalarning ta'lim-tarbiyasi murakkab, ammo o'ziga xos yondashuvni talab qiladigan jarayondir. Texnologik imkoniyatlar orqali eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning to'laqonli ijtimoiylashuvi va rivojlanishi uchun maxsus ta'lim uslublari, logopedik yordam, oilaviy qo'llab-quvvatlash va malakali pedagogik kadrlar muhim ahamiyatga ega. Mavjud muammolarni aniqlash va ularga ilmiy asoslangan yechimlar taklif etish orqali ta'lim tizimida bu toifadagi bolalarning integratsiyasi sezilarli darajada yaxshilanadi. Shuningdek, davlat darajasida inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash, zarur infrastrukturani yaratish, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini kengaytirish zarur. Bolalar ta'lim-tarbiyasi jarayonini takomillashtirish orqali ularning ijtimoiy moslashuvlari darajasini ko'tarishning yoi va vositalari asoslab berildi. Maxsus ta'lim sohasida koxlear implantantli bolalar ta'lim-tarbiyasi jarayonida nutqini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o'rganilmaganligi bois ilmiy jihatdan asoslangan erta abilitatsiya va korreksion-

rivojlantiruvchi pedagogik tizimni yaratishni dolzarb masala hisoblanadi. Eshitishida muammosi boigan bola reabilitatsiya jarayoniga qancha erta jalb qilinsa, uning ijtimoiy moslashuvi shuncha tez kechadi. Nutqiy reabilitatsiyani olib borishda nafaqat o'qituvchi balki bolani atrofidagi shaxslar ham alohida ahamiyatga egadir. Eshitishidanuqsonibo'lganbolalargamaxsusta'limmetodikasi.

dialoglardan foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir. Bolalarga nutqiy mashg'ulotlarni iloji boricha ko'proq o'tishimiz ham katta ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib, aytganda koxlear implantli bolalarni shu jarayondan keyingi faoliyatini natijasini ko'rsatish uchun biz bola bilan uzluksiz shug'ullanishimiz kerak. Bundan tashqari bolalarni surdopedagogmashg'ulotlarigaborishlarini taminlashimiz kerak. Bundan tashqari kadrlarni ko'paytirishimiz, ularni ish faoliyatini yaxshilashimiz ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chet el malakasini o'rganishimiz va o'zimizga moslashtirishimiz ham muhim sanaladi. Har bir surdopedagog o'zi ustida ko'proq ishlashi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupova D.A. Maxsus pedagogikada eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari. –
- 2, Toshkent: TDPU, 2020. 2. Karimov A.B. Nutq buzilishlari va ularni bartaraf etish yo'llari. – Samarqand: SMIU, 2021
3. Qodirova M.Sh. Eshitishidanuqsonibo'lganbolalargamaxsusta'limmetodikasi. – Toshkent: Fan, 2019